

Posudek oponenta disertační práce PhDr. Mgr. et Mgr. Ondřeje Drobníka

“La concession en français et en tchèque”

předkládané v roce 2024 na Ústavu románských studií FFUK

I. Stručná charakteristika práce

Předkládaná disertační práce je věnována tématu příпустky, která je zde chápána velmi široce jako „onomaziologický, sémanticko-logický ternární vztah“ založený na vztahu kauzálním a adverzativním. Cílem studie bylo identifikovat co nejvíce příпустkových výrazů ve francouzštině a češtině, získaný materiál podrobně utřídit a popsat z hlediska konstrukční gramatiky a následně – přesněji řečeno zároveň – oba „koncesivní konstruktivní“ vzájemně porovnat. Po stručném exkurzu do dějin zkoumání koncesivního vztahu přináší práce podrobný teoretický popis příпустky a přehled prostředků, které jsou pro její vyjádření v češtině a francouzštině využívány (kapitola 2); následuje základní představení tří lingvistických přístupů, jejichž metodologii autor v práci využívá, konstrukční gramatiky, korpusové lingvistiky a kontrastivní gramatiky (kapitoly 3, 4 a 5); teoretickou část uzavírá šestá kapitola, poukazující na možnosti, které přináší spojení těchto přístupů. Vlastní výzkum je uveden stanovením výzkumných otázek a popisem zvolené metodologie (kapitoly 7 a 8); těžiště práce pak spočívá v analýze koncesivních systémů obou jazyků v kapitole 9. Výsledky jsou v podobě odpovědí na výzkumné otázky shrnuty v závěrečné 10. kapitole. Francouzsky psanou práci o rozsahu 201 fyzických stran uzavírá přehled bibliografie.

II. Stručné celkové zhodnocení práce

Ondřej Drobník se problematikou příпустky zabýval už ve své bakalářské práci i ve dvou pracích diplomových a v předkládané práci disertační je tedy patrná autorova hluboká obeznámenost s tématem. V předchozích kvalifikačních pracích byl autorův výzkum zaměřen především na německé koncesivní výrazy (ve srovnání s výrazy českými), disertační práce se naopak věnuje francouzštině. Z předchozích textů autor vychází nejen v teoretické části své studie, v níž svou definici příпустky zakládá tzv. příпустkovým trojúhelníkem (Moeschler and Spengler 1981), ale i ve vlastním výzkumu, kde využívá totožnou metodologii. Východiskem pro nalezení francouzských koncesiv je soupis českých koncesivních konektorů získaných z mluvnic češtiny a k těmto výrazům jsou potom v paralelním korpusu InterCorp hledány jejich francouzské respondenty. Tento postup má sice určitá úskalí, o nichž se zmíním později, nepochybně však přináší zajímavé výsledky, jichž by se jiným způsobem dosahovalo jen těžko. Už soupis těchto francouzských konektorů je tedy cenný a inspirativní pro další bádání. Z diplomové práce autor přebírá i konstrukčněgramatickou metodologii, která má umožnit utřídění jednotlivých příпустkových konstrukcí a jejich usouvztažnění do systému konstrukcí, příпустkového konstruktivníkonu. Zatímco v diplomové práci je konstrukčněgramatická analýza u německých koncesiv pouze naznačena, v předkládané disertační práci je na francouzském materiálu již propracovanější; i tak je zde ovšem konstrukční gramatika využívána spíše jen povrchově jako princip umožňující formálně-významovou klasifikaci nalezených struktur. „Onomaziologická“ definice příпустky pak autorovi dovoluje vytvořit typologii francouzských koncesiv, k níž je možné mít v řadě ohledů výhrady, ale která je originální a je nesporným autorovým přínosem. Práce se vyznačuje kritickou prací s prameny, (někdy až příliš) suverénní argumentací, přehledným zpracováním a zásadní výtky nemám ani k jazykové stránce (práce je psána francouzsky). Jisté připomínky mám však k metodologii a místy i k interpretaci výsledků.

III. Podrobné zhodnocení práce a jejích jednotlivých aspektů

1. Struktura argumentace.

Práce má přehlednou strukturu, je vhodně členěna do kapitol a podkapitol. Výklad postupuje od představení tématu a metodologie ke stanovení výzkumných otázek, na něž korpusový výzkum do jisté míry poskytuje odpovědi, které jsou potom znovu explicitně shrnuty v Závěru. Říkám „do jisté míry“, protože formulace výzkumných cílů je poměrně obecná a není zcela jasné, jaké výsledky přesně očekávat (např. „Enfin, cette thèse vise à classer les concessifs selon les principes de la grammaire de construction contrastive“: Jaká jsou kritéria kontrastivní konstrukční gramatiky? Kontrastivní přístup v rámci CxG je dosud v plenkách, pasáž by tedy vyžadovala preciznější formulaci). Většina kapitol je ukončena dílčími resumé, která jsou jistě čtenářsky vstřícná a napomáhají orientaci v textu, někdy mi však přílišné opakování týchž tvrzení připadá poněkud nadbytečné a zbytečně text zatěžuje a prodlužuje.

Autor na mnoha místech (někdy snad až příliš úporně a repetitivně) obhájí použitou metodologii a její přínosy; i jinde je výklad zbytečně obširný (např. v kapitole 4.1 Linguistique de corpus en général – možná byl však autor veden potřebou podrobně vysvětlit přínosy korpusové lingvistiky francouzským čtenářům, kteří s ní nejsou tak dobře obeznámeni jako lingvisté čeští?). Některá tvrzení mi připadají příliš kategorická či zjednodušená („Autrement dit, la concession est, notamment du point de vue de la forme langagière, très vague. Cette propriété va de pair avec le cadre théorique, car la CxG n’a aucun problème – ni théorique, ni pratique – avec ce « vague ». Au contraire, la CxG suppose que les frontières claires n’existent pas dans la langue humaine“, s. 64), jiná jsou poněkud nelogická („Le français et le tchèque, bien qu’appartenant à des familles linguistiques différentes (les langues romanes et slaves), offrent des différences structurelles intéressantes dans leur traitement de la concession, mais aussi des divergences qui compliquent leur étude contrastive“, s. 3; na s. 108 nerozumím argumentaci o tom, že v češtině nelze příslušné konstrukce zvolenou metodologií najít – tvrzení se evidentně vztahuje pouze na některé skupiny, protože v jiných české koncesivní výrazy /jako *třebaže*/ najdeme; bylo by tedy třeba stylizovat tuto pasáž jasněji) nebo nešikovně formulovaná („la linguistique de corpus qui offre de nouvelles expressions de la concession“, s. 3).

Celkově je však argumentace velmi suverénní a většinou i předsvědčivá. Na některých místech se však zdá, že autor původně usiloval o hlubší analýzu, než jakou se mu nakonec podařilo realizovat: na s. 99 např. slibuje i rozbor podle textových typů (byť podotýká, že „nous ne commenterons [...] les préférences des types textuels que s’il y aura une préférence incontestable“). Jak se od sebe lišily výsledky v jednotlivých subkorpusech, se však nedozvídáme, což je škoda, byl-li tento výzkum skutečně proveden. Nedočkáme se ani hlubší frekvenční analýzy, která je v úvodu rovněž přislíbena. Kvantitativní rozbor, provedený na základě jednojazyčných korpusů, by nepochybně pomohl při rozhodování, zda určitý výraz lze, či nelze považovat za konstrukci. Jinde by výkladu prospělo uvedení většího množství příkladů či grafických znázornění, např. místo složitého popisu konstrukčněgramatického formalismu na s. 63 by čtenáři spíše ocenili příklad zápisu sestavy rysů AVM (attribute-value matrices).

2. Formální úroveň práce

Formální stránka práce je uspokojivá, text je vizuálně přehledný a dobře zformátovaný, disponuje dokonce záhlavími. Autor náležitě cituje, užívá poznámek pod čarou, vždy vysvětluje použití termínů, ať už pracuje se zavedenou terminologií francouzskou či anglickou (srov. s. 58), nebo s ad hoc vytvořenými pojmy vlastními. Studie je psána kultivovanou francouzštinou a evidentně prošla jazykovou korekcí pomocí AI; přesto místy narážíme na

dobné překlady či chyby, především ve shodě v rodě u adjektiv a příčestí („nouveaux expressions“, s. 3; „les sens indiqués“, s. 52), a na chybné nebo poněkud neobratné, popř. ne zcela jasné formulace („l'un des concessifs les plus bien décrits“, s. 172; „Notre deuxième question de recherche s'intéressait au côté théorique de notre recherche, et elle s'est demandée...“, s. 184; „Les deux langues sont, du point de vue contrastif, égales, certes“, s. 90).

3. Práce s prameny či s materiálem

Autor vychází z hojné sekundární literatury, starší i recentní, kriticky představuje jednotlivá pojetí a na některých místech se je snaží revidovat. Kriticky se staví zejména k „tradičním“ gramatikám, které klasifikaci koncesiv obvykle zakládají na morfosyntaktickém kritériu a nezohledňují kritérium sémantické. Účelně kombinuje jednotlivé zdroje, teoretické kapitoly jsou logicky vystavěny a poskytují užitečný a pro potřeby práce dostačující přehled o problematice (viz např. pěknou kapitolu o konstrukční gramatice). Někdy by ovšem výklad mohl být konkrétnější. Podrobnější komentář by si žádala třeba kontrastivní konstrukční gramatika, jejímž prizmatem se autor na celou přípustkovou problematiku snaží nahlížet; v příslušné kapitole však najdeme jen informaci o vědecké debatě o porovnatelnosti konstrukcí a připodobnění tohoto přístupu k obecné kontrastivní gramatice, přestože by jistě bylo vhodné představit a okomentovat např. Croftovo pojetí sémantických map v publikaci jen letmo zmíněné v poznámce 66 pod čarou (*Morphosyntax: Constructions of the world's languages*, 2022) či pojmy jako *comparative concepts* a *strategies*.

Určitý nedostatek spatřuji v tom, že řada z představených přístupů a teorií není výrazněji využita v praktické analýze, přestože teoretická část taková očekávání vzbuzuje; to se týká například Haspelmathových sémantických map. Stejně tak, jak už jsem zmínila výše, není v aplikační části plně využit potenciál konstrukční gramatiky (minimální je analýza vnějších vlastností konstrukcí, která se omezuje na zkoumání pozici konstrukce ve větě; v teoretické části je zmíněn pojem dědičnosti, *inheritance*, tento koncept je však do vlastní analýzy zabudován přinejlepším implicitně, pokud vůbec, atp.).

Sběr materiálu je založen na korpusevé analýze. Nejprve byly shromážděny české koncesivní výrazy z českých gramatik, které byly zadány do vyhledávacího rozhraní paralelního korpusu InterCorp; z jejich překladových protějšků byl potom sestaven seznam francouzských koncesiv. Nikde ovšem nenacházím informaci o tom, jakým směrem vyhledávání probíhalo; z různých poznámek v textu (zejména z vysvětlení na s. 102) vyrozumívám, že autor (ze zřejmých důvodů) nepracoval jen s francouzskými překlady českých originálů, vyhledávání tedy probíhalo obousměrně. Byl subkorpus omezen na české a francouzské originály, anebo zahrnoval (mám teď na mysli subkorpus beletrie, který takové omezení umožňuje – u dalších dvou subkorpusů tento postup předpokládám) i překlady ze třetího jazyka? V tom bych spatřovala určitý metodologický problém, byť je jasné, že nalezené výsledky musely v každém případě projít pečlivou manuální kontrolou.

Dále není zcela jasné, jakým způsobem (a zda vůbec) byly nakonec využity jednojazyčné korpusy (srov. s 104 –106) a jak se data z nich získaná odrazila v celkových výsledcích. Jednojazyčné korpusy by rovněž umožnily preciznější frekvenční analýzu, která je při posuzování konstrukčního statusu struktury a jejího ukotvení (*entrenchmentu*) zásadní.

Ne zcela šťastná mi připadá koncepce tabulek v 9. kapitole: mísení českých a francouzských výrazů, seřazených podle absolutní frekvence – ostatně o jakou frekvenci se jedná? Frekvenci v InterCorpu, v jednotlivých subkorpusech, v korpusech jednojazyčných – a kterých? –

působí poněkud nepřehledně.

4. Vlastní přínos

Práce v žádném případě není mechanickým kompilátem; je originálním příspěvkem ke kontrastivnímu konstrukčněgramatickému bádání, které je teprve v počátcích. Vzhledem k tomu, že v této oblasti dosud nemáme dost studií, na něž by bylo možno navazovat, je třeba ocenit doktorandovu odvalu pustit se na poněkud tenký led a schopnost si svůj přístup obhájit.

Ondřej Drobník přichází s vlastní klasifikací francouzských a částečně i českých koncesiv, která je poměrně podrobná a snaží se zachytit nejen formální, ale především sémantickou stránku jednotlivých výrazů. Některé principy této klasifikace jsou však sporné: je první kategorie na rozdíl od těch dalších opravdu jen „čistě formální“? Stejně tak mísení hlediska synchronního a diachronního nedává vždy dobrý smysl (řadit koncesiva *třebaže* a *ačkoli* do dvou zcela odlišných skupin, protože v *ačkoli* je přítomna zesilovací částice, mi nepřipadá účelné). Diachronní analýza koncesivních konstrukcí je nepochybně zajímavá (a kdyby byla provedena důsledněji, u skupiny, kterou autor nazývá *pro-concédés*, by například ukázala, že výrazy jako *coûte que coûte* či *chtě nechtě* – které ostatně vzniklo z původních imperativů *chtěj nechtěj*, a strukturně se tedy řadí k podobným imperativním konstrukcím – lze navzdory jejich ustálenosti považovat za instance obecnějších, byť v současném jazyce již jen málo produktivních konstrukcí). Bylo by však přínosnější, kdyby byly synchronní a diachronní analýza a klasifikace provedeny odděleně. Organičtěji je diachronní rozbor začleněn do kapitoly *Catégories purement fonctionnelles*, kterou autor považuje za nejvýraznější přínos své práce (srov. s. 148 a 179). Tento oddíl není, jak by se mohlo na první pohled zdát, pokračováním předchozí klasifikace, nýbrž prezentuje dělení odlišné, založené na sémantice jednotlivých přípustkových výrazů. Zde autor poukazuje na výrazné podobnosti mezi francouzskými a českými konstrukcemi.

Dále je třeba ocenit poměrně originální využití paralelního korpusu k vyhledání francouzských koncesivních výrazů. Tento postup přinesl (navzdory určitým metodologickým rozpakům, které může vzbuzovat) zajímavé výsledky, bylo by však nutné tyto výsledky ověřit i v korpusu jednojazyčném. Autor tento záměr ve své práci deklaruje, není však jasné, zda a do jaké hloubky byla tato kontrola provedena.

IV. Dotazy k obhajobě

Jako dotazy k obhajobě uvádím některé body, které jsem již zmínila v předchozích odstavcích posudku:

1. Otázka k metodologii: Bylo-li při korpusové analýze použito i překladů ze třetího jazyka, jakým způsobem se to podle autorova názoru mohlo odrazit na celkových výsledcích? A jakým způsobem byly využity jednojazyčné korpusy?

2. Velmi důležitou roli v konstrukčněgramatické analýze má frekvence dané konstrukce v korpusu, podrobnější frekvenční rozbor však v práci chybí. Byla při tvorbě typologie koncesiv frekvence v jednojazyčných korpusech nějak zohledněna? Jaká frekvence je uvedena v tabulkách v 9. kapitole?

3. Nesouhlasím s některými konkrétními zobecněními, např. s podobou kontinua mezi čistými koncesivními výrazy a těmi alternativními (s. 157). Nemyslím si, že by *negace* v „*ať prší, nebo ne*“ měla „*pour effet que tous les autres «temps» (neige, soleil, etc.) sont englobés*“; k výrazu „*zakaždého počasí*“ má podle mého názoru blíže konstrukce „*ať prší nebo sněží*“. Navíc nerozumím tvrzení, že „*la différence entre ačkoli prší nebo sněží et ať prší nebo sněží semble*

plutôt théorique et infime“. Alternativní koncesivní schéma najdeme jen u podmínek hypotetických, věta „ačkoli prší nebo sněží“ je podle mne gramaticky nesprávná. Může se k tomu autor nějak vyjádřit?

4. Poslední otázka není míněna kriticky, nýbrž je vedena pouze mou zvědavostí: V předmluvě autor přiznává, že v práci využil umělou inteligenci. Byla AI použita pouze při redakci a formátování textu, anebo i ve výzkumu samotném?

V. Závěr

Navzdory výše uvedeným výhradám jsem přesvědčena, že předložená disertační práce je originálním a kvalitním přispěním ke konstrukčněgramatickému výzkumu a splňuje požadavky kladené na disertační práci, a proto ji doporučuji k obhajobě a předběžně ji klasifikuji jako **prospěl**.

10. 11. 2024

PhDr. Zora Obstová, Ph.D.